

Talspråket som mänsklig rättighet

Den amerikanska debatten om *Ebonics* kan leda till att pitemålet och rinkebymålet erkänns som språk. Jan Anward utvidgar rättighetskatalogen.

För ett år sedan förvånade skolstyrelsen i Oakland i Kalifornien resten av USA genom att utropa den lokala varianten av *Black English Vernacular* (sedan sextioalet namnet på de dialekter av amerikansk engelska som talas av den svarta befolkningen) till ett eget språk, *Ebonics*, som dessutom påstods ha mera gemensamt med västafrikanska språk än med amerikansk engelska. Det afrikanska inflytandet var så starkt, att de som växte upp med *Ebonics* som modersmål naturligen tänkte mer afrikanskt än amerikanskt.

Värdeseminarier 4

Beslutet ledde till en upprörd och förvirrad debatt. Under loppet av den hann skolstyrelsen i Oakland döpa om *Ebonics* till *African Language System*, vilket knappast lugnade någon. Efter ett tag förgrenade sig debatten i otaliga specialfrågor och skolstyrelsen tycks ha backat till ståndpunkten att barnen i Oakland behöver lära sig amerikansk standardengelska som andraspråk.

Lärdomar från Oakland

Vad var det som hände i Oakland och kan det lära oss något? Den avhållne redaktören för denna sida hade en egen tolkning i en krönika i början av året. Lingvisterna slår till! utropade rubriken löftrikt. Men det var inte, som i Suzette Elgins läsvärda *Native Tongue*, frågan om att lingvisterna äntligen tagit hand om världsmakten. Carlqvist levererade en mer handfast konspirationsteori, som gick ut på att ett antal tamlärlingvister mot feta arvoden gav skolstyrelsen argument för att lägga beslag på federala extramedel för utbildning av barn med annat modersmål än engelska.

Kanske det. Men lingvister brukar slå vakt om lokala dialekter helt gratis. Så blir de heller aldrig rika. Och, som många påpekade, hade det varit klokar av skolstyrelsen att söka pengar för stödprogram för elever med "fortfört" språklig bakgrund. Sådana pengar finns det mer av.

Nej, för att förstå det som hände i Oakland behöver vi fler förklaringsgrunder än snöd vinning.

Människor i dagens värld är inte bara ekonomiskt utan också språkligt aktörer på åtminstone tre nivåer: lokalsamhället, nationen och den globala scenen.

Barn i Sverige tillägnar sig en lokal variant av svenska eller något av de hundratals andra språk som talas i landet. I skolan kommer de i kontakt med det nationella skriftspråket och med åtminstone ett av de språk som fungerar på den globala scenen: engelska. Dessutom kommer de oundvikligen, genom TV och radio, i kontakt med det nationella talspråk som utvecklats sedan andra världskriget. Om man

Nol Nischen är ständ som ritna. Vid rätten, där de ej begripa hvad han säger, utbrister han förargad: — Skå värna lärde kärer å däm int skå förschta schvensk.

aitbimlyman.

Språklyftan.

De lokala språkliga varianter som människor lär sig som barn är inte degenenerade varianter av olika nationella skriftspråk. De lokala varianterna är de "egentliga" språken. Teckning av Hildding Nyman ur Strix 9/1904.

lär sig att behärska det nationella talspråket är var och ens ensak, men varje person som växer upp i Sverige har, genom den obligatoriska skolundervisningen, skyldighet att lära sig det nationella skriftspråket och åtminstone ett globalt språk.

Annorlunda var det på medeltiden. Förutom den lokala dialekten kunde ett fåtal personer också lära sig ett globalt språk, latin, och ett lokalt skriftspråk, vad som senare blev det nationella svenska skriftspråket.

Skyldigheten att lära sig det nationella skriftspråket och åtminstone ett globalt språk är framsteg i mänsklighetens historia, eftersom de ökar enskilda människors uttrycksförmåga och språkliga rörlighet. Men samtidigt skapar de problem, särskilt med försvagningen av de traditionella nationalstaterna och marginaliseringen av lokalsamhällena. Lägger vi därtill språkförbistring på lokal nivå, så är det inte svårt att förstå problemen med att motivera elever och att finansiera undervisningen.

Det egentliga språket

Just här kommer lingvisternas gratishård in.

De lokala språkliga varianter som människor lär sig som barn är inte degenenerade varianter av olika nationella skriftspråk. De lokala varianterna är de "egentliga" språken, naturligt och optimalt anpassade till sina omgivningar, medan de nationella och globala språken är konstprodukter, odlade former av dominerande lokala varianter.

I Oakland-fallet är det således inte frågan om att det lokala målet inte skulle vara ett språk. Det är förstärkt om svarta kulturpersonligheter som Maya Angelou har föga till övers för Oakland-målets skönhet. Men när de går vidare och säger att målet i fråga bara är en slangig ursprung av *Black English Vernacular*, så uttrycker de blott fördömen som de flesta får med sig när de lär sig ett standardiserat skriftspråk: att detta är det riktiga språket, till skillnad från det slarviga och vulgära talspråket.

Så är det inte. Skriftspråket är bara annorlunda.

Det är ingen tacksam retorisk position att försvara en lokal språklig variants självständighet och egenvärde. Det är lätt att ta i för mycket. Det gjorde Andreas Kempe och Olaus Rudbeck på 1600-talet när de försvarade svenska skriftspråket med argumentet att svenskan var världens äldsta språk och Sverige mänsklighetens urhem.

Inget afrikanskt språk

Frambesvärjandet av Oakland-målets afrikanska ursprung är ett argument av samma slag. Det finns en (omdebatterad) teori om att *Black English Vernacular* har ett afrikanskt substrat, spår av de första slavgenerationernas språk. Men det gör det inte till ett afrikanskt språk, lika lite som det finska substratet i finlandssvenskan gör den till ett finskt-ugriskt språk.

Skolstyrelsen i Oakland var alltså ute och cyklade när den hävdade att barnen i Oakland talar ett afrikanskt språk, men de hade rätt i att det lokala målet är en egen språklig variant och Oakland-barnens unika modersmål.

För det andra vet vi numera vilken roll modersmålet spelar för inlärningen av ett andraspråk.

Just här är luften tjock av myter och det gäller att hålla tungan rätt i mun. En av de käreaste tankarna i debatten – som ingen annan än skolministern hävdade som en självklar sanning bara för ett par veckor sedan – är att man måste ha utvecklat sitt modersmål fullständigt innan man kan lära sig ett andraspråk. Detta är antingen falskt, eftersom barn bevisligen har lärt sig ett andra eller tredje språk redan i späda ålder, eller omöjligt att motbevisa, eftersom det inte finns någon icke godtycklig punkt i språkutvecklingen där man kan säga att ett språk blivit fullständigt inlärt.

Verkligheten är både enklare och mer subtil. Det handlar om förhållandet mellan språk och identitet. Om det nationella skriftspråket är tillräckligt nära det lokala

talspråket – eller till och med, som i läsande och skrivande familjer, har ingått en legering med det lokala talspråket – så förstärker skriftspråket den talspråkliga identiteten. Är avståndet stort kommer den inbyggda föreställningen i skriftspråksinlärningen, att talspråket inte är något riktigt språk, att leda till en identitetskonflikt. Det blir svårt att förena den invandrade talspråkliga identiteten med en ny skriftspråklig identitet.

Varför skall barn lära sig ett skriftspråk, när de redan har ett fungerande språk? Det är en utmärkt ståndpunkt, om man vill spara pengar på skolundervisningen

Antingen kan man då använda den nya skriftspråkliga identiteten som transportmedel för en klassresa eller så värjer man sig mot skriftspråket. Den senare lösningen faller sig naturlig när lokalsamhället ändå är marginaliserat.

Det finns en relativistisk ståndpunkt som försvarar den senare lösningen. Varför skall barn lära sig ett skriftspråk, när de redan har ett fungerande språk? Det är en utmärkt ståndpunkt, om man vill spara pengar på skolan, men annars har den lika mycket substans som hålen i en emmenthaler. Prova följande argument: Hammare är inte bättre än skruvmejslar i någon absolut mening. Därför finns det ingen anledning att köpa en hammare när man behöver slå i spik. Det som gör att argumentet faller pladask är att hammare och skruvmejslar är bra till olika saker. Detsamma gäller talspråk och skriftspråk. De är bra till olika saker och kan därför inte bytas ut mot varandra.

Att lära sig ett nationellt skriftspråk och att lära sig åtminstone ett globalt språk är goda skyldig-

heter. Individer blir lidande om vi inte insisterar på dem. Men för att de ska fungera måste konflikterna som uppstår mellan barns lokala modersmål och det nationella skriftspråket lösas.

Allt tyder på att det som behövs är att de lokala varianterna erkänns både som självständiga och fullvärdiga talspråk och som elevernas modersmål. Samtidigt måste förhållandet mellan det nationella skriftspråket och elevernas modersmål göras tydligt, så att det inte går att sopa skriftspråksinlärningens karaktär av andraspråksinlärning under mattan. Det nationella skriftspråket måste visas fram som ett annat språk eller som en annan och annorlunda variant, så att det går att lära sig utan att man måste förneka och förtränga sitt modersmål. Skyldigheterna måste kompletteras med rättigheten att få sitt modersmål erkänt som ett unikt och för sina ändamål fullvärdigt språk.

Ytterligare språkliga rättigheter kan föreslås: rätten att undervisas om sitt modersmål, rätten att undervisas på sitt modersmål, rätten att få sitt modersmål bevarat som ett minoritetsspråk. Det är dock inte självklart att dessa saker behöver ses som rättigheter, det kan vara nog att de finns som möjligheter.

Rätten till ett modersmål

Hur man än handskas med dessa frågor, så kvarstår rätten att få sitt modersmål erkänt, med allt vad det innebär av pedagogiska och politiska konsekvenser. Kanske var det den rätten som *Ebonics*-debatten egentligen handlade om. Om skolstyrelsen i Oakland med sina märkliga uttalanden lyckades åstadkomma att barnen där fick sitt modersmål erkänt och en bättre grund för inlärningen av amerikanskt engelskt skriftspråk, ja, då tålte den mycket att skrattas åt, men något hedras ändå.

JAN ANWARD

Hittillsvarande inlägg i värdeseminarier: Knut Carlqvist 24/9, Jan-Everet Strömback 8/10 och Eric Friberg 24/10. Bidrag till seminarier är välkomna. Kontakta redaktören på tel 0498-497250 eller via e-post.